

nisi de libera hujus statûs electione ageretur, ab humana lege imponi non posset.

130 Ad IV. 1. Auctoritatem civilem actus mere internos praecipere non posse, apud omnes in confesso est. Nam potestas legifera et juridica iis limitibus certe continetur, quibus ejus finis. Finis vero est dirigere *socialem* vitam et externam. Sola ea, quae externe se produnt, ad vitam humanam socialem pertinent.

2. Quoad auctoritatem vero ecclesiasticam non eadem ratio valet. Imo illa duplcis generis est, una potius est divina potestas, altera vere humana. Nam quia Ecclesia vere humana societas est, humano modo dirigenda, propterea moderatorem supremum habet, qui *propria auctoritate* leges condit, praecepta fert. — Attamen etiam alia sunt, quae humanam societatem excedunt, in quibus Ecclesia aut instrumentum Dei et Christi agit, aut legis divinae interpretem, cui Deus ipse infallibiliter assistit. Haec omnia si objectum legis aut praecepti fiunt per Superiores vel ministros Ecclesiae, non propria potestate exercentur; imo ab ipso supremo capite Ecclesiae visibili exerceri nequeunt nisi *delegata* potestate, quum ipse Deus sit, cujus nomine et auctoritate in singulis illis actibus procedi debeat.

Quibus praenotatis, etiam in opinione eorum, qui negant, Ecclesiae id competere, ut *sua* potestate actus mere internos praecipiat, dicendum est:

131 Actus mere internos praecipere potest Ecclesia:

1. Quando agit *in foro mere interno*. Quapropter confessarius mere internos actus injungere potest. Nam potestas Christi, cujus ille in tribunali poenitentiae instrumentum est, actus internos non excludit.

2. Ecclesia, quando interpretatur aut determinat legem vel jus divinum, v. g. definiendo fidei articulum, certe internae fidei obligationem imponit; item declarando, esse obligationem aliquando internum actum caritatis erga proximum eliciendi, hunc actum necessarium facit. — Cf. thesin 10 ab Innoc. XI. damnatam. — Ratio, cur in hisce rebus ad actus mere internos potestas ecclesiastici supremi pastoris extenditur, iterum est, quia lex divina ad eos certissime se extendit. (Ex hac sola jam ratione — ut id exempli causa tangam — fieri potest, ut pastoribus animarum injungatur non solum celebratio, sed etiam *applicatio* Missae.)

3. Quando Ecclesia favorem aliquem concedit, pro conditione illum consequendi actus mere internos exigere *potest*. Ita nihil repugnat, quominus S. Pontifex pro lucranda indulgentia actum internum injungat, ut *piam meditationem* passionis Dominicae in indulgentiis Viae Crucis: quod etiam non recordor ab aliquo negari. — Attamen re ipsa praeter ejusmodi internos actus in indulgentiarum concessione semper *etiam* aliqua actio externa injungi consuevit.

4. Quando praelati, praecipendi potestate praediti, *dominativa* potestate utuntur, quam acceperunt mediante libera voluntate subditorum etiam in rebus internis se subjicientium: non est cur actus mere interni injungi non possint. — Quare etiam ii, qui negant, facultatem internos actus praecipendi Ecclesiae qua tali seu per potestatem jurisdictionis ipsi propriam competere, illam nihilominus fatentur

praelatis regularium inesse per potestatem, quam in subditos vi voti obedientiae exercent, modo obedientia ex ordinis constitutionibus sic intelligatur. V. Laymann l. 1 tr. 4 c. 4 n. 13, Suarez *de leg.* l. 4 c. 12 n. 19.

5. Quando actus internus externi vel mixti actûs debitum complementum est, potest a Superiore exigi. Sic *applicatio* Missae (de qua jam modo sub 2. sermo erat) debitum complementum est ejus celebrationis. Magis etiam debitum complementum sacramenti suscipiendi est interna dispositio animi digna. Quare recte proscripita est thesis: „Qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit *praecepto Ecclesiae*“, th. 14 ab Alex. VII. damn., et: „Praecepto Communionis annuae satisfit per sacrilegam Domini manducationem“, th. 55 ab Innoc. XI. proscripita.

Huc fortasse revocari potest, ut pias meditationes possit Ecclesia injungere tamquam debitum complementum secessûs spiritualis, quem non raro clericis praescribit.

Quum igitur tot modis actus interni *certo* injungi possint, fortasse 132 supervacaneum est, diutius inhaerere in ea quaestione, num etiam in reliquis casibus adeoque generatim et sine discrimine in Ecclesiâ id valeat. Sunt qui negent, sunt qui affirmant. Et revera, quidquid est de negantis opinionis probabilitate, quam contra inferiorum praelatorum praecepta invocare subditus conetur: contra S. Pontificis praeceptum, si quod ejusmodi injunxerit, certe temerarium et inexcusabile est id conari¹.

Ad V. Ex iis, quae de actibus internis dicta sunt, quaestio de actibus mixtis jam praejudicata est. Imo ne civili quidem auctoritati hanc potestatem quisquam negaverit. Omnes enim, ut exemplum proferam, fatentur, auctoritatem civilem posse in rebus gravioribus juramentum exigere, quod quum debite praestari sine vero et interno actu religionis nequeat, actus mixtus est. Ita Ecclesia *devotam* orationem potest praescribere.

Articulus III.

De legis subjecto.

§ 1.

De legis subjecto generalia principia.

Legi subjacere illi dicuntur, pro quibus lex lata est, ita ut illius 133 laesione ab iis commissa ordo recti objective laedatur. Quo fit, ut non sit idem, contra legem subjective peccare posse, et legi subjacere.

¹ Suarez, qui negantem opinionem praefert (*de lege* l. 4 c. 12 et 13), tamen fatetur, internam rationem, cur Ecclesia non possit, vere probantem deesse; atque ob id tandem putat, in sua sententia sibi persistendum esse, quia Ecclesia usa non sit tali potestate, idque in tali re signum esse, eam ipsam non habere hanc pro potestate sibi a Christo collata. At et factum quod sumitur, et conclusio quae inde deducitur, aliis merito infirmae rationis videri possunt. — S. Thomas, qui ejusdem sententiae propugnator esse dicitur, non ita indubie in eam partem trahi potest: cf. I. II. q. 61 a. 4, q. 100 a. 9; II. II. q. 105 a. 4.

Nam prius ut locum habeat, requiritur, ut advertentia actualis ad legem possibilis sit; quod non est necessarium, ut aliquis legi subjacere dicatur. Alioquin subditi alicujus regni casu accidentali, ut somno et similibus, perpetua mutatione modo essent, modo desinerent esse subditi.

Quotquot autem sunt, qui legi subjacent, eos non licet ad legis violationem, etsi subjective inculpabilem, inducere; nam ipsa illa actio objective sumpta in legis subjecto pertinet ad res moraliter malas, atque ita, qui alterum ad eam utcumque inducit, ipse rem malam voluntarie amplectitur et verum formaleque peccatum committit.

134 His praenotatis, dico:

I. Omnis homo eo ipso, quod humanae naturae particeps est, *legi naturali* subjacet atque subjectus manet. Nam pro natura humana lata est illa lex: et quidquid eam laedit, naturam laedit, seu naturaliter et essentialiter recto ordini repugnat. Naturam vero humanam etiam infans habet et amens. Elbel n. 345.

II. Legi *positivae* ii soli subjacent, qui 1) sub jurisdictione respectivi legislatoris existunt et 2) habitualiter rationis compotes sunt. S. Alph. l. 1 n. 153, Elbel n. 355 sqq. etc.

Ratio *primae* conditionis est, quia Superiorem jurisdictione pollere et alterum subjacere ejus voluntati correlativa sunt. Ratio *secundae* conditionis est, quia soli illi, qui habitualiter ratione utuntur, ad socialem finem aliquid praestare possunt. Lex autem, quae positive fertur, hac sola ratione ferri potest, ut finis socialis promoveatur; ergo ad illos solos dirigitur, qui eum possunt promovere.

Hinc leges particulares pro iis solis, qui ad particulare territorium pertinent, existunt; leges ecclesiasticae universales pro omnibus Christianis ubique locorum existentibus (qui habitualiter rationis usu fruntur) valent, quia territorium Ecclesiae et R. Pontificis universus orbis est; leges positivae divinae, si universales sunt, omnes ubique homines habitualiter rationis compotes spectant¹.

III. Omnes vero, qui actu ratione non utuntur, personalis legum transgressionis pro illo tempore incapaces sunt.

135 **Explicatio et applicatio.** Observa ad I. Non licet igitur provocare vel inducere quemquam, ne infantes aut amentes quidem, ad ea, quae sunt natura sua mala seu legi naturali contraria, ut sunt turpia, blasphemiae etc., idque non solummodo prohibitum est propter periculum efficiendi pravam habitum, quem infantes postea, quum adoleverint, difficilius exuere possint, sed etiam, quia actus illi singuli in ipsis infantibus objectivam malitiam retinent.

¹ Nos hic considerare solas leges primo et per se praecipientes, vix opus est dici. Nam si convertimus mentem ad leges jura quaedam statuentes vel indebita dona conferentes, haec plane latius possunt patere; nam comprehendi possunt in tali divina lege etiam ii, qui ratione nondum utuntur, quibus nimirum per alios succurri debeat, ut revera fit in lege baptismi.

Ad ea, quae propter habitualement aut actualem in agente rationis defectum malitiam materiale seu objectivam amittunt, provocare, per se et sub hac ratione ei, qui provocat seu inducit, peccaminosum non est. De quibus cf. Lacroix l. 5. n. 48; Lugo *de poenit.* d. 16 n. 210 sqq.

NB. Gobat quidem putat (*Quinar.* tract. 5 c. 9 et 19), verba blasphemia ab amente vel ebrio prolata eo ipso, quod mentis significatio desit, objectivam malitiam eandem non retinere; id tamen concedit, illa verba, si valde blasphemia sint, coram audientibus quandam Dei inhonorationem et contumeliam objectivam continere, ac propterea etiam provocationem ad *graviores et enormes* blasphemias graviter illicitam esse. Quae peccati gravis limitatio, utut in *indirecta* provocatione forte locum habere possit, si minus propter illam rationem, propterea tamen, quia id a provocantibus saepe non pro gravi peccato apprehenditur: *directe* tamen provocare, docere etc. a peccato gravi excusari nequit, tum propter aliam rationem, tum quia ille, qui ita provocat, ipse quasi per alterum ut per instrumentum blasphemat. — Quoad verba turpia insuper scandalum audientium et excitatio ejus, qui profert, considerata sunt.

Ad II. 1. Perpetuo amentes, infantes ante plenum usum rationis legibus 136 Ecclesiae, ut abstinendi a carnibus, audiendi Missam etc. non subjacent: ergo iis die abstinentiae carnes dare edendas per se non est illicitum; quamquam certe convenit, infantes a teneris annis, antequam ad annos plenae discretionis pervenerint, consuetudinem leges ecclesiasticas observandi docere.

2. Ebriis autem, utpote qui legibus subjecti maneant, carnes dari non licet; imo etsi in statu ebrietatis Sacro interesse non tenentur, nec possunt, quia tamen legi subjecti manent, ipsi pro diversis circumstantiis rei esse possunt violatae legis ecclesiasticae, eo quod se in impossibilitatem implendae legis conjecerint. (Ne tamen eos facilius hujus legis violatae reos habeas, cf. infra, quae dicenda sunt de causis a lege excusantibus n. 157 et 158.)

3. Haeretici, schismatici, denique omnes baptizati *per se* legibus ecclesiasticis subjacent. Quare etsi ipsi eas non observantes, si in bona fide vivunt, non *peccant* formaliter — siquidem se non habent pro subjectis —, aliis tamen eos *inducere* ad praecepta Ecclesiae violanda non licet. *Materialis* vero cooperatio in infringendis illis praeceptis eo facilius licita evadet, quo minus malum committitur a principaliter agente per peccatum materiale, quam per peccatum formale (ceterum haec vide infra, ubi de cooperatione sermo erit). Eodem modo excommunicati a legibus Ecclesiae per se non solvuntur: quaedam tamen, reliquis fidelibus praecepta, illis propter excommunicationem facta sunt illicita.

4. Infideles, Judaei omnesque non baptizati Ecclesiae legibus nondum 137 subjacent; tenentur eousque solum *se Ecclesiae subijcere*. Quamdiu vero se ei non adjunxerunt, leges ecclesiasticas non servando non peccant. Quo fit, ut illis famulantibus etiam liceat diebus festis opera servilia mandare, modo tamen aliquod tempus vel etiam aliquis dies (qui generatim utique sit septimus quisque seu Dominicus dies), quo, si velint, privatim praesertim possint Deum (non utique falsos deos) colere, iis relinquatur.

Putabant quidem aliqui 1. legem in V. T. pronuntiatam obstare, qua prohibebatur, quominus ipsi etiam advenae, hospites, imo pecora laborarent: at *veteris* legis prohibitio haec, ut caerimonialis, non amplius viget. Alii 2. objiciunt, si infideles pro me laborent, me per illos laborantem censerit:

at necessarium non est, ita rem considerare; neque constat, legem dies festivos agendi sic debere intelligi.

Attamen ratio *scandali et publica festivae quietis perturbatio* causa esse potest, cur infidelibus subditis labores imponere non liceat.

Vide singula haec apud Busenb. et S. Alph. l. c., Reuter n. 166 sqq., Mazzotta l. c. q. 3. c. 2, E. Müller l. c. § 53 etc.

138 Ad III. Accuratiore disquisitione indiget quaestio de pueris sive infantibus, quando legibus Ecclesiae subjacere incipiant.

R. 1. Ante septennium completum obligatio stricta non potest ostendi. Nam secundum probabilem sententiam illa aetas exspectari potest, quum Ecclesia id attendat, quod communiter contingit.

R. 2. Post septennium completum praesumitur plenus usus rationis; quare in dubio, utrum puer septennis usum rationis plenum habeat necne, *standum est pro obligatione*: si vero constat, eum nondum habere, etiamtunc manet a lege exemptus.

R. 3. Haec, quando sola lex ecclesiastica respicitur; si de lege divina agitur, ut de confessione, sine dubio sicut usus rationis, ita obligatio peccata confitendi prius adesse potest. (V. infra de praeceptis Ecclesiae.) S. Alph. l. c. n. 155 et l. 4 n. 270, Elbel n. 367—369, Reuter n. 167, E. Müller l. c.

§ 2.

De Clericis, eorumque sub civile lege subjectione.

Lacroix l. 1 n. 678 cum not. Zachar.; Mazzotta l. c. q. 3. c. 5; Barbosa; Suarez l. 3. c. 34 n. 13 (cf. *contra regem Angliae*); Elbel n. 365 etc.

Fusiora v. in jure canonico; hinc pauca haec sufficiant:

139 I. Saltem S. Pontifex, etsi princeps saecularis non esset, tamen jure divino naturali (sc. supposita Ecclesiae institutione) immunis esset a saeculari jurisdictione, ita ut si qua subjectio sub auctoritate civili de facto adesset, haec a libero ipsius Pontificis arbitrio semper dependeret, quo pro libitu alteri ut arbitro, idque precario modo, non ut vero iudici et legislatori se suasque causas committeret.

Id enim necessario ex notione supremi gubernatoris societatis perfectae, qualis est Ecclesia, inter homines ubique terrarum degentes constitutae consequitur. — Quod egregie evolvit Leo XIII., quum esset Episcopus Perusin. in litt. pastor. de temporali principatu R. Pontif.: „Primis“, ait „Ecclesiae saeculis . . . Pontifices subditi erant *quoad factum, non quoad jus*.“ Cf. Comp. Scavini (Del Vecchio) n. 234.

140 II. Nisi malimus dicere, etiam ipsos Episcopos ut Ecclesiae principes, eo ipso a jurisdictione civili vera et perfecta exemptos esse, saltem R. Pontifici jus inest eos eximendi; imo jus illi inest, quoslibet clericos a civili potestate eximendi; neque dubium est, quin vere exempti fuerint.

III. Nihilominus in rebus, quae commercium humanum, vel utcumque justitiam commutativam spectant, clerici eatenus saltem se legibus civilibus territorii conformare debent, quatenus injustitiae et damni alieni periculum praecavendum id postulat, aut scandalum evitandum id exigit. — Imo etiam in reliquis rebus exemptio, quae antea aderat, aut expressa cessione ex parte S. Pontificis (in concordatis), aut tacito ejus consensu restricta et diminuta esse potest: quamquam inde non sequitur, clericos formaliter civilibus legibus teneri; sufficit, ut materialiter iis adstricti sint, et formalis obligatio eos sequendi sit in voluntate Ecclesiae seu Rom. Pontificis.

In rebus autem, quae dedecent statum clericalem, et in quibus S. Sedes clericos et formaliter et materialiter exemptos esse omnino vult: nulla civilis auctoritas jure in eos potestatem exercere potest, ut in re militari et similibus.

§ 3.

De peregrinorum et vagorum sub lege subjectione.

Peregrini vocantur, qui habentes domicilium aut quasi-domicilium¹⁴¹ extra illud versantur; vagi, qui domicilium vel quasi-domicilium nullibi habent, sive nunquam habuerunt, sive relicto suo domicilio, novum nondum acquisiverunt. De quorum obligatione circa leges humanas particulares haec practice statui possunt secundum S. Alph. n. 156 u. a. 161, Elbel n. 361—364, Laymann l. c. c. 11 et 12, Reuter n. 171 sqq.:

I. Peregrinus, quamquam universali lege tenetur, tamen non tenetur lege *particulari* suae patriae seu territorii, ex quo exiit, modo absit physice et moraliter¹, siquidem lex per se territorialis est, et mediante territorio ejus incolas afficit.

II. Peregrinus et vagus particeps esse potest privilegiorum et dispensationum localium illius loci, in quo versatur. Nam *potest* quidem peregrinus incolas se accensere, sed non tenetur.

NB. A n. I et II quaedam exceptio statuitur pro absolutione a casibus reservatis et pro lege clandestinitatis matrimonii saltem quoad eos, qui „in fraudem legis“ e suo territorio exierint (quae v. fusius suis locis).

III. Peregrinus et vagus probabiliter non tenetur legibus particularibus illius loci, in quo actu existit. Nam quamquam lex territorialis est, tamen fertur in subditos: at peregrinus subditus non est, aut si forte subditus est legislatori, tamen non est incola illius regionis, pro qua lex lata est.

Excipe leges: 1. quarum neglectus injustitiae aut scandali periculum involvat; 2. si quae speciatim pro peregrinis vel vagis latae sunt.

¹ Moraliter in suo territorio agere vel delinquere censetur, si adesse debuit propter legem, aut si delictum ipsum proprium territorium afficit. V. Reuter n. 174, Bouquillon n. 168.

IV. Peregrinus vero uti non potest dispensatione a lege communi in sua patria vigente, sed ea dispensatione tantum, de qua in n. II. sermo erat.

Videlicet sicut lex, ita etiam dispensatio *communis* per se territorialis sive localis est, ita ut in eo solo loco, pro quo data est, aliquis ea uti possit.

Aliud dicendum est de dispensatione *personali*, quae ob causam personalem concessa est.

142 **Explicatio singulorum per aliqua exempla.** Deducas ex I.: Si quis exiens e loco, ubi jejunium est, in alium locum venit, ubi non est, jejunare non tenetur. — Imo si postea a lege jejunii solvitur, probabiliter (Busenb., Less., Sanch., Suarez etc.) jam mane edere potest, siquidem jejunium ut objectum indivisum praecipitur. Si abstinencia est, ea tamdiu servari debet, quamdiu manetur in loco legis, siquidem haec pro singulis actibus praescribitur. — Si quis vero reversus a loco, ubi jejunium non est, in patriam, ubi observatur, aut etiam in locum peregrinum, modo tunc jejunium sit secundum legem communem Ecclesiae, jejunare tenetur, quando jejunium essentialiter nondum laesum est, i. e. quando praeter unicam refectionem plenam non sumpsit notabilem cibi quantitatem secundum ea, quae dicuntur de *jejuniis*: quod si jam fecit, etiam tertio vel quarto edere potest, quia lex jejunii observatu impossibilis est facta. — Si in tua patria speciale festum est, modo ante ultimum Sacrum e finibus territorii exieris, ad Sacrum audiendum non teneris.

143 **Ex II.:** Germanus in Gallia existens die Epiphaniae vel aliis festis pro Gallia suppressis Sacro interesse non tenetur. — Contra vero Gallus in Germania existens illis diebus Sacrum audire debet.

Ex III.: Ad specialem abstinentiae legem diebus Rogationum in Gallia vigentem peregrinus secluso scandalo non tenetur.

Ex IV.: Germanus in Anglia existens tempore jejunii non potest uti dispensatione quoad ciborum qualitatem, quae in Germania viget, sed *debet* modum severiorem in Anglia vigentem amplecti.

Si quis propter discrepantiam dierum, in quibus certum aliquod jejunium, quod quoad substantiam lege universali praescriptum est, in diversis locis celebratur, *bis* incidat in illud jejunium, non tenetur secundo illud observare: si vero propter locum mutatum nunquam incidat in diem, quo in loco, ubi existit, observatur, vi legis quidem semel videtur jejunare debere; attamen ex *benigna interpretatione mentis* Ecclesiae, quae ad singularitatem non censetur velle adstringere, excusatur probabiliter, nisi ex industria, ut vitet jejunium, ab uno loco in alterum profectus sit. Ita in simili causa Laym., Lacroix l. 3 p. 2 n. 1271, Sanchez etc. E. g. Fer. IV. sit jejunium vigiliae ante festum Assumptionis, in dioecesibus Rhenaniae et Westph. ad Sabbatum (diem 18.) transferendum. Incola Coloniensis Fer. VI. proficiscitur in Galliam, ubi sequenti die non jejunatur: debetne ipse, qui Feria VI. non jejunavit, Sabbato id facere? Responsum habes supra.

§ 4.

144 *De ipso legislatore, ut legis subjecto.*

Diversi diversum dant in hac re responsum, si quaeritur, num legislator ipse lege a se statuta teneatur.

Prima sententia est Cajetani, qui tenet, ipsum legislatorem immediate et *formaliter sua lege teneri*, quia ipse ut persona publica seipsum ut personam privatam et membrum communitatis ligare possit et liget.

Secunda sententia est Castropal. disp. 1 p. 4 § 1 n. 3—6, Salmanticens. cap. 3 n. 41 *de leg.* (cf. S. Alph. l. 1 n. 154), qui dicunt, legislatorem *sua lege non teneri*, sed tantum *lege naturali-divina*, quae dietet dedecere, caput a membris discrepare, ita ut ipsa legislatoris lex solum ostendat materiale objectum, ad quod ipse etiam teneatur; at *per se* sub veniali tantum.

Tertia sententia Suarezii *de leg.* l. 3 cap. 35, Laym. l. c. cap. 9 et cap. 13 n. 6, Lessii etc., qui putant, *sua* quidem lege legislatorem formaliter non obligari, sed lege naturali-divina, ut secunda sententia dicit, attamen ipsum legis a se latae objectum non materialiter solum a lege divino-naturali illi praecipere, sed etiam formaliter seu *ex ejusdem virtutis motivo*, ex quo ipsius legislatoris lex obligat. — Quam obligationem Suarez habet pro indispensabili et gravi (ita tamen, ut si Superior in eadem conditione sit, in qua subditus si versetur dispensatione dignus sit, obligatio desinat); S. Alph. n. 154 cum Salmant., Less. etc. *per se* obligationem levem seu sub veniali tantum statuunt.

Tertia igitur sententia in hoc convenit cum secunda, ut fundamentum et vim obligationis non repetat ex ipsa legislatoris voluntate, sed ex voluntate divina, quae occasione legis humanae ipsum legislatorem proxime et immediate liget; sed in hoc convenit cum prima sententia, quod eandem *speciem* (quamquam non eandem intensionem seu gradum) obligationis in legislatore et in subditis agnoscat, ita ut pro diversa materia peccatum specificiter distinctum per legis violationem committatur: quum secunda sententia in quibuslibet legibus pro Superiore unam eandemque honestatem debitam inesse statuatur, i. e. honestatem sese cum reliquis conformandi.

Tertia sententia videtur tenenda esse; ac propterea practice haec 145 statuenda sunt:

I. Superior certe non tenetur sua lege *coactive*, sed ad summum *directive*, i. e. poenae non subjacet, sed obligationi tantum conscientiae. V. S. Alph., Suarez, Laymann etc. l. c.

II. Secundum sententiam omnino probabilem legislator ipse, secluso gravi scandalo aut aliorum damno, venialiter tantum peccat, si sine causa id aliquando non praestat, quod aliis praescripsit; si vero rationabilem causam habet, quae subditum non excusaret quidem, sed licite ad quaerendam dispensationem impelleret, nullatenus peccat.

III. Videtur autem peccasse contra eandem virtutis speciem, contra quam subditi legem violando peccant, ita quidem, ut non ipse sibi, sed lex divino-naturalis hoc virtutis exercitium ipsi debitum et obligatorium reddat.

Rationes, quibus dicta haec probentur, facile colliges ex ipsis iis, quae explicandi causa praemisimus.

IV. Haec dicta sunt, si potestas legifera ab uno exercetur, non, si exercetur ab aliqua multitudine in unum collecta: in posteriori casu singuli, utpote vere subjecti collectioni, plane legibus a se latis formaliter subjiciuntur.